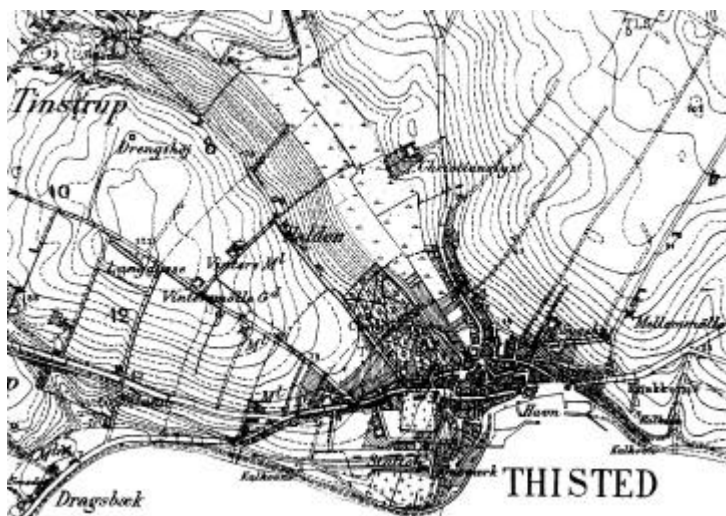
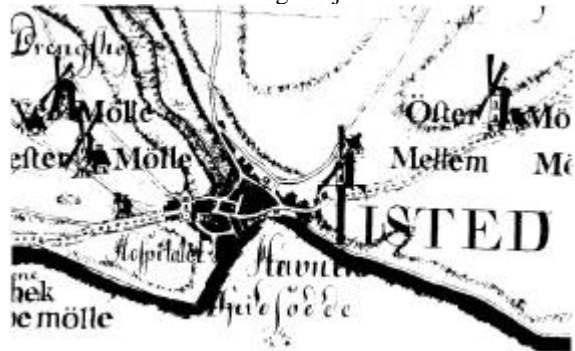

Forstad eller baggade

Jens Ole Petersen

Vest for det gamle Thisted stiger terrænet i en kuppel med langdyssen som højeste punkt. De to møller, Vester og Winthers, lå lidt lavere. Fra enden af den gamle del af Vestergade fører Møllevej direkte derop langs bakkens kam. Deraf følger, at terrænet skråner nedad på begge sider af denne vej. Tingstrupvej såvel som Torpvej gør sig det noget lettere ved at gå udenom kuplen, men fra begge veje skråner det yderligere ned, henholdsvis til bækken og til fjorden.

Udsnit af målebordsblad fra Videnskabernes Selskabs opmåling ca. 1780. Det er svært at se, om der er angivet to eller tre huse i vest. Møller og huse er kun symboler; deres beliggenhed angives ved centrum i en lille cirkel.

Tingstrupvej, Møllevej og Torpvej fører ud i verden. Men som et kompromis mellem de to sidste fører det lille Vesterstræde med garanti ingen steder hen. Bortset fra til en brønd og tre små huse, der lå deri 1761.

Denne historie handler om denne besynderlige bebyggelse, der engang lå for sig selv udenfor byen.

Ældste lister og kort

I brandtaksationen fra 1761 og igen ved folketællingen 1787 hedder bebyggelsen ”vesten for byen” eller ”på vester fælled”. Dengang der kun var tre huse.

Matrikelkort over Thisted bys markjorder 1813 i en senere kopi. På dette kort ses udstykningsene langs Vestergade, der fandt sted omkring 1850, indtegnet. Derved ses, at de huller i husrækken, der senere skal blive til gader, egentlig er tilkørselsåbninger til markerne mod syd. Grænsen omkring ”forstaden” er ikke toldgrænsen (se det senere udsnit af Langelands kort 1823), men grænsen til hankornsjorden. Her ses markjorderne 50 a, 50 e og 53 c, der kommer til at omfatte de senere omtalte matrikler 374, 368 og 369 – og den vestligste, der rummer Sofievej.

I 1813 var de tre huse blevet til seks huse foruden et ”betjenthushus”.¹⁾

10 år senere har toldinspektør Langeland optegnet ni huse og et ”bomhus” på sit kort. Bebyggelsen lå stadig isoleret og vi skal langt ind mod byen for at finde Vestergade bebygget.

I 1829 var der bygget 13 huse.

Vesterstræde i mandtal

Ved et kig i folketællingslisterne, hvor indbyggerne blev registreret med jævne mellemrum, kan det undre,

¹⁾ Der er tale om et hus til toldbetjenten, der opkræver afgiften for at indføre varer til købstaden. Dette ”betjenthushus” er sikkert blevet oprettet i 1797, hvor denne portkonsumtion blev reorganiseret.

at selv meget små huse kan rumme to, ja, enkelte steder tre husholdninger. Uden at der var flere skorstene og ildsteder i de enkelte huse af den grund. Folketællingslisterne fortæller også om ægteskaber henover matrikelgrænserne (men dog i kvarteret).

På lokalhistorisk arkiv i Thisted er der adgang til at benytte folketællingerne fra 1787, 1801, 1834, 1845, 1850, 1860, 1880, 1890 og 1901.²⁾

Vesterstræde i folketællingslisterne					
Tælling	Huse	Hushold	Pers. i alt	Pers. pr. hus	Pers. pr husholdning
1787	3	5	21	7	4
1801	3	5	21	7	4
1834	16	27	107	6,5	4
1845	21	36	164	8	4,6
1850	21	41	167	8	4
1860	40	71	318	8	4,1
1880	46	81	396	8,5	4,9

Antallet af familier pr. hus ændrer sig meget lidt. Bygningen af flere to-etagers huse på Vestergade er åbenbart modvirket af, at den stærke overbefolkning i de små huse er begrænset noget. Derimod stiger antallet af personer i hvert hushold noget. Det er nok en ny slags hushold, der blandes ind: dem med tyende eller håndværkere med lidt større værksteder og dermed lærlinge og svende, som boede hos mester.

Udsnit af toldinspektør Langelands kort 1823 over byens toldgrænser. Vester Bom er angivet med et "bomsymbol", og betjenhuset er tegnet ind som eet af kvarterets huse, der alle ligger udenfor bommen. Der er ingen huse på Møllevej eller på Vestergades sydside.

Hvis vi skal forsøge at finde ud af, hvad kvarterets mennesker har beskæftiget sig med, må vi tage udgangspunkt i "husstandsoverhovederne" plus de personer i husene, der må have haft en selvstændig indtægt. Altså: hustru, børn, tyende, svende og lærlinge er ikke medregnet, - det er derimod den logerende med selvstændigt erhverv, spindersken, den fattigunderstøttede, aftægtsmanden osv. Erhvervsbetegnelser skifter tilsyneladende fra tælling til tælling. Det er nok mere praksis, evt. en tilhørende vejledning, der har ændret sig - ikke nødvendigvis

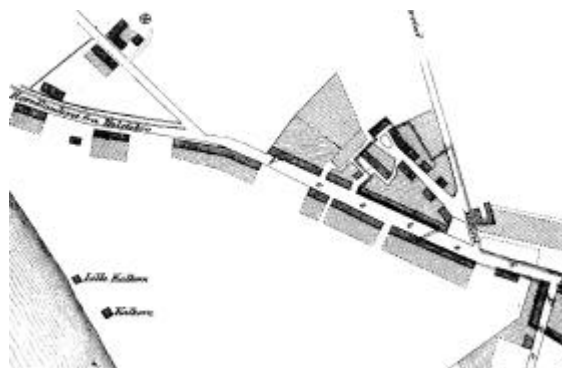
erhvervene. Specielt vrimler tællingen 1850 med "erhverv", man bliver helt rørt over at finde en kurvemager og en glarmester, men de kan jo godt have været der før. De kategorier, der her skal forsøges optalt er følgende:

- A. Daglejer, arbejdsmand.
- B. Håndværker.
- C. Handlende. (f.eks. købmand, høker, træhandler o.s.v.)
- D. Værtshusholder.
- E. Tjenesteydende. (f.eks. tolder, lærer, kontorist o.s.v.).

F. Samfundets fattige. (her er medtaget: De, der nyder almisse - de, der vasker for andre, - de, der lever af deres hænders arbejde,³⁾- de, der nyder aftægt). Denne gruppe er svær at afgrænse. F.eks. skulle der nok medregnes en del af de enker, der til stadighed lever i kvarteret. Men man kan vanskeligt afgøre om en enke f.eks. har indrettet sig godt og måske fået den afdøde mands værksted til at fungere - eller om hun er helt i bund økonomisk!

På grundlag af folketællingslisterne kan der gøres følgende iagttagelser, der dog ikke må forveksles med egentlig statistik.

Daglejere og arbejdsmænd vejer antalmæssigt godt til i hele perioden - måske med undtagelse af tiden omkring 1834.

Kortet i TRAP fra 1859. Husrækken er angivet som et ensartet bælte. Men haverne er med. Bebyggelsen langs Vestergade og Hovedlandevejen skrider frem.

Håndværkere kommer med lidt senere og antallet kulminerer i 1834, hvor det ser ud til, at tællerne er meget omhyggelige med at bruge folks egne erhvervsbenævnelser.

Fra 1845 er tællerne igen mere tilbøjelige til at anvende betegnelsen "arbejdsmand".⁴⁾

Har folk selv ønsket at blive betegnet som arbejdsmænd? - eller er det tællerne, der ved instruks eller måske på grund af dovenskab nøjes med denne gløse, selvom folk til dagligt faktisk "var" noget andet?

²⁾ Tællingerne til og med 1860 er behæftet med en del unøjagtighed med hensyn til navne- og aldersangivelser. Værre er det dog, at visse lister er så sjusket ført, at der kan være en fare for at ikke alle navne kommer med. Tællingerne fra 1890 og 1901 er ikke udnyttet, da det på dette tidspunkt må skønnes, at kvarteret er fuldt udbygget.

³⁾ Udtrykket dækker over spindersker.

⁴⁾ Derimod ikke udtrykkes "arbejder", undtagen når det bruges som et verbum. Om Jens Have Christensen på matr. 375 står der "arbejder på en tobaksfabrik" - i virkeligheden var han kusk for tobaksfabrikkens ejer.

Spørgsmålet er interessant. Moderne forskning i arbejderspørgsmål fremhæver, at netop arbejdernes selvforståelse i de mange forskellige job, de havde, var en hæmning for udviklingen af solidaritetsfølelsen!

Nogle eksempler

Anders Nielsen, der boede i matrikelnummer 380, er i 1834 slagter - i 1845 og 1850 er han arbejdsmand, men hans enke kaldes slagterenke!

Anders Thomsen, der boede på matrikelnummer 373, er nævnt som bundtmager i alle tællinger. Traditionen siger, at hans fader også var bundtmager, men folketællingerne kalder denne for arbejdsmand. Manglen på stramt organiserede håndværkerlaug har nok gjort sit til, at mange kaldte sig efter, hvad "de nu gav sig af med", og deraf fulgte også en del glidninger i erhverv. Bundtmager Anders Thomsen - den yngre, altså sønnen - var forøvrigt skrædderuddannet.

Bebyggelsens udvikling i fire situationer: 1761, 1813, 1829 og 1865.

Anders Lundby, der boede på matrikelnummer 334, startede som skomager, men fik så meget jord, at han nok også kunne kaldes for avlsbruger. Som ældre overlader han håndværket til sine to sønner for selv at blive - værtshusholder!

Poul Wang på matrikelnummer 381/2 var i mange år urmager - derefter maskandiser!

Peder Lund Jensen, ejer af matrikelnummer 370 og 374, var kusk hos amtmand og baron Rosenkrantz og medbragte måske derfra den flotte titel "økonom" - senere kaldtes han ofte høker eller træhandler.

To skræddere, Haneke og Godskesen, bliver toldbetjente - og det er da et spring!. Vejen opad i samfundet synes også klar hos indehaveren af matrikelnummer 375, Søren Kiil: arbejdsmand, vognmand, vejentreprenør, restauratør og bestyrer for et udtøringsprojekt på Mors. Men disse personer vender vi senere tilbage til.

Som i den øvrige del af byen var der ingen mangel på værtshusholdere. Nogen linie i hvem, der tog professionen op, ses ikke i materialet. Næringsbrev som købmand gav ret til udskænkning, men de fleste

købmænd tog det ikke op. Om købmand A. N. Kjærgaard siges i 1890'erne, at hvis nogen bestilte en "skruppunch" (rom og rødvin) så fik de den serveret i kontoret, men det var ikke velset, hvis man forlangte een til.

Byens egentlige embedsmænd præger ikke kvarteret. En undtagelse er byfoged H. Th. Gad, der engang omkring 1860 holder til helt ude mod vest. Men man finder dog de mere jævne "tjenestemænd", som toldere, lærere, en kontorist og en organist. Men de er få.

Derimod er der mange fattiglemmer i kvarteret. Antallet tiltager stærkt og kulminerer i 1834. Det kunne se ud som om fattigvæsenet lejede lejligheder i visse huse til at samle de fattige i, men efter 1834 forsvinder de helt! Ikke på grund af bedre tider, men snarere fordi der blev bygget en fattiggård på Munkevej i 1833, hvor man fik samling på fattiglemmerne.

Men fattigdommen er udbredt i kvarteret også efter 1833, for antallet af vaskekoner, spindersker, aftægtsfolk og enker, der bare klarer sig skidt er stadig stort.

Som i alle gamle byer var rig og fattig blandet godt sammen: hus ved hus, forhus overfor baghus, stue overfor kælder eller loft. Overklassen er købmændene, som der bliver stadig flere af i de hundrede år. Sammenblandingen af rig og fattig kan illustreres gennem eet af de tre helt gamle huse, der er i kvarteret.

Da købstæderne skulle have nye matrikelnumre i 1863 blev der udarbejdet bykort, hvor de enkelte grunde blev indtegnet. Thisted-kortet er fremstillet af landmåler P. C. Pedersen. Numrene fra 1863 gælder stadigvæk, men skellene er visse steder læst om.

I 1787 boede her en enke på 64 år, der fik almisse. Hos hende boede en datter på 16, og en datter på 26, der var "ganske vanvittig". I den anden ende af huset levede en helt almindelig familie. I 1801 boede der i det samme hus et murerægtepar på 68 og 62. Folketællingen nævner, at han var "yderlig fattig". Ved siden af boede en tømmerfamilie. Den familie bor der stadig i 1834 - igen som nabo til et fattigunderstøttet par i den anden ende af huset.

Folk og matrikler

Det var stort set jævne folk, der ikke nævnes ved navn i aviser eller erindringer. Kun en slægtsforskers

stædige vilje kan måske få en afrundet skildring vredet ud af kilder som f.eks. skifter og retssager.

Selv om arbejdsmændene vejer tungest til blandt beboerne, så er det følgende et afsnit om håndværkere, købmænd - og et par betjente. En forvrængning - men nu er man advaret.

Matriklerne 370, 371, 372 og 373

var oprindeligt een stor grund, hvorpå eet af de omtalte tre huse fra 1761 lå. Den første ejer var Jens Madsen Østergård. Den anden ejer, som vi kender, er en kaagmand Christen Alstrup. Huset, der oprindeligt var på 10 fag, udvidede han til 15 fag, som i 1787 husede 10 personer i samme hushold.

Gyden mellem Vestergade og Vesterstræde. Øverst set fra Vestergade – husene findes nemt på matrikelkortet. Til venstre set fra Strædet: Det store hus i højre side er A. N. Kjærgaards pakhus fra 1899.

I 1813 er huset og matriklen delt. Den vestligste ende ejes af Anders Madsen⁵) - og den østligste del af en Ane Cathrine Frost. Muligvis er det eet langt hus, således at gyden fra Vesterstræde til Vestergade endnu ikke eksisterede - sådan ser det i hvert fald ud på Langelands kort fra 1823.

I 1829 bliver huset opmålt. Anders Madsens del er 26 x 6 alen, Ane Cathrine Frosts 23½ x 7½ alen. 1834 bor der i den vestlige del 5 personer - i den østlige del 3 familier: Ane Cathrine hedder her Torp og er en 59-årig ugift spindekone, der har en 79-årig enke og fattiglem hos sig, dertil en ugift daglejerske og endelig en fattigunderstøttet murerfamilie med et fattiglem logerende. I alt 10 personer i dette lidt triste hus.

Matr. 373 bliver i 1843 overtaget af Anders Madsens svigersøn, Anders Thomsen den ældre. Der var også tre familier i hans hus. Men af hans grund kunne udskilles matr. 370, 371, 372 og 373 A og B. Anders Thomsen (d.æ.) blev boende oppe i det gamle hus ved Vesterstræde, men han byggede to huse ved Vestergade (nr. 70 og nr. 68) til sin søn Anders Thomsen (d.y.) og sin datter Ane, gift med Peder Lund Jensen - om ham senere!

Da den ældre Anders Thomsen dør i 1862 lover hans enke, at der skal vedblive at være en 2 alen bred sti øst om huset. Det er første gang at gyden fra Vestergade omtales.

Det gamle, lange hus med de tre lejligheder på matrikelnummer 373 B skiftede ejere, men husede altid tre familier: I 1880 en skomagerfamilie, en røgterfamilie og mod vest en smedefamilie, hvor den unge søn, Harald E. Christensen, senere blev kendt under navnet "pansersmeden", efter sigende fordi han havde haft noget at gøre med Estrups fæstningsværker.

Til sidst købte købmand A. N. Kjærgaard det gamle hus, rev det ned, og byggede sit pakhus.⁶)

De fire huse nede ved Vestergade (matr. nr. 370, 373, 371 og 372) står der den dag i dag.

Matrikelnummer 374

finder vi for enden af Vesterstræde. Her lå det andet af de tre oprindelige huse fra 1761. Huset var på 8 fag og ejedes af Frantz Christensen Møller. 20 år senere var ejeren tømrer Therkild Frantzen - måske en søn af den forrige ejer. Huset er nu i 1781 på 10 fag. Folketællingen i 1787 afslører, at der bor to familier i huset, den ene fattigforsørget. Nu forlænges huset til 11 fag. I 1801 hedder ejeren tømrer Anders Madsen. Der bor stadig to familier.

Vesterstræde 14 hvor Jens Have Christensen boede i en årrække. Drengen på billedet er søn af redaktionssekretær Beck, Socialdemokraten. Udateret.

Anders Madsen (1760-1842) var en driftig mand, dels kom han - som tidligere nævnt - i besiddelse af matrikelnummer 373, dels udvider han sit hus til 17 x 7½ alen i 1818 og forsyner det med et sidehus. Da Anders Madsen dør arves matrikelnummer 374 af den ene svigersøn, mursvend Hans Larsen ("Lassen")

⁵ Anders Madsen var også ejer af matrikelnummer 374 i 1801.

⁶ Om Kjærgaard, se senere.

Nielsen, den anden svigersøn arver matrikelnummer 373.

Hans Larsen Nielsen⁷⁾ byggede huset helt om i 1844, så det kunne rumme tre familier⁸⁾, men bygherren selv ser ud til at have forladt byen, idet huset i 1857 sælges til arbejdsmand Jens Christensen Førby. Af brandtaksationen kan det ses, at huset - på 22 fag - består af en blanding af grundmur og bindingsværk.

Vesterstrædes nordside omkring 1920. Nr. 12 er yderst til venstre.

Kort efter Førbys død kommer det i den før omtalte træhandler Peder Lunds eje, hvorefter det bliver en ren udlejningsejendom - og ikke beregnet på de mest velhavende. I 1880 bor der f.eks. 17 mennesker - og om familieoverhovederne står der "ikke bestemt til arbejde", "fattigunderstøttet enke" og "kludekræmmer". Peder Lund spekulerede i den store grund mod nord, der blev udstykket i løbet af de næste årtier. Men den lange ejendom blev forsømt for endelig at blive nedrevet ved århundredeskiftet. I stedet blev bygget Vestergade nr. 16.⁹⁾

Matrikelnummer 375, 376 og 377

Tilsammen udgør disse parceller den grund, hvorpå var opført det 3die af de små 1761-huse, et 8-fags materialhus. Få år senere er det beboet og udbygget til 10 fag. Det ejedes af en Peder Knakkegaard, der som senere omtalt kunne være en af byens toldbetjente. I 1801 boede her i hvert fald en portbetjent, nemlig den 57-årige Jens Andersen. 1813 ejes det af Jens Andersens enke og er da stadig et lille hus, men 1818 bliver det ombygget og måler nu 14 gange 7½ alen, og det er det hus, der stadig må være det inderste af det nuværende hus, Vesterstræde nr. 14.

Men hvem byggede det om? Der nævnes to navne: Brandkaptajn Rørbye¹⁰⁾ og en forhenværende amtsforvalter Søren Sørensen. Hvilke planer kunne disse to herrer have haft med huset? I 1825 ejes det nemlig af en tømrer Niels Poulsen, der bygger til, og i 1834 bor her igen en anden tømrer Niels Pedersen Fischer, som igen sælger til den 22-årige arbejdsmand Søren Nielsen Kiil i 1848.¹¹⁾ Snart kaldes Søren Kiil vognmand snart vej entreprenør. Allerede i 1857

byggede han syd for Vestergade på matrikelnummer 335 et hus med både vognremise og stald. Det er sikkert også dernede, at han startede sin værtshusvirksomhed nogle få år før, han begyndte den mere kendte i Bercks købmandsgård på Store Torv: "Kiilsgård".

Vesterstræde nr. 8 og nr. 6 med. Foto omkring 1915.

Søren Nielsen Kiil må have boet i Vesterstræde næsten til det sidste, og det er i hans tid, at vi har en brandtaksation, der fortæller os, at det nu grundmurede hus er forsynet med to almindelige ildsteder og en kampestenskælder på to fag. Han solgte huset i 1877, og 1878 tog han til Mors for at lede et udtøringsarbejde på Glomsbjerg. Søren Nielsen Kiil døde omkring 1883.

Ejeren af "nr. 14" var fra 1877 Jens Have Christensen (1838-1925), der boede her resten af sit liv. Have havde tjent hos amtmand Rosenkrantz, været med i krigen og blev ansat som kusk hos tobaksfabrikant Bendixsen.

Vestergade. Fra venstre ses matrikelnummer 381 med ligtøjsforretningen (markisen) og den lave enetages bygning, der husede Café Billigheden, der senere blev ombygget til toetagers beboelseejendom. Derefter kommer på matrikelnummer 382 A. N. Kjærgaards tidligere købmandsgård. Bemærk også rendestenen midt på Vestergade.

Der hørte en have til parcellen, der lå midt for Vesterstræde (se kortet), og som må have behersket strædet med sin frodighed. For at gøre det fuldkomment lå den 22 meter dybe brønd, som man havde fælles med naboerne, ganske tæt ved. Haven blev solgt i 1907 og nedlagt - og byens vandværk fra

⁷ Født 1804 i Skinnerup.

⁸ I 1853 anføres der tre skorstene.

⁹ Om selve udstykningen, se senere.

¹⁰ En svoger til amtmand Gerhard Faye.

¹¹ Se tidligere.

1906 har vel få år efter fået vandet frem, så brønden kunne tilkastes.

Matrikelnummer 380 er den yderste spids i trekanten mellem Møllevej og Vesterstræde. Denne parcel har - ligesom de forrige - Møllevej som "baggade". Slagter Anders Nielsen byggede her i 1822 og hans slægt beholdt grunden i mindst 50 år.

Matrikelnummer 389

I forlængelse af disse huse, men på den anden side af Møllevej, på den såkaldte "Vejager", byggede murmester Anders Pedersen Gulev i 1818 et hus, som han i løbet af sit liv fra 1791-1857 fik betydeligt udvidet, så det også kunne rumme andre håndværkere. Her finder vi f.eks. i 1845 den unge smed Rasmus Loldrup. Anders Gulevs søn førte murerforretningen videre efter sin far.¹²⁾

Da vi før sluttede nede ved Vestergade med de fire huse (matrikelnummer 370-373), var vi nået hen til gyden fra Vesterstræde til Vestergade - den gyde, der antagelig først opstod omkring 1850'erne. Vi skal nu passere den og bevæge os østover.

Matrikelnummer 381

som vi møder først, har som så mange grundstykker i dette kvarter dele, der har deres egen historie. Der er f.eks. hvad urmager Poul Wang købte i 1837, vist af toldbetjent Hanckes enke og mere af samme 1851. Også mod Vesterstræde købte han af "landmand Erich Grøntoft", der selv havde fået Ane Cathrine Frosts lange hus op til Vesterstræde.

Vestergade omkring 1900. Nord er til højre. Kjærgårds Købmandshandel ses helt til højre og selve butikken afslører de to støbejernsvinduer lige til venstre for trappen. Kørende kunder kom selvfølgelig op ad Vestergade og derfra ind i selve gården.

Men fik Poul Wang noget ud af urmageriet? I folketællingen 1860 kaldes han for marskandiser, og 1864 sælger han sin nordlige del til købmand J. J. Wagner, der er i færd med at bygge sin købmandsgård op (matr. 382). Ved sin død 1871 må Wang have boet i sit hus på hjørnet af Gyden og Vesterstræde (nr. 64).

Matrikelnummer 381 B blev i 1871 overtaget af den særprægede sadelmager Anders Ramsgaard

Madsen (1832-1910). Vi har to beskrivelser af ham: Lærlingen hos A. N. Kjærgaard, hvis beretning er bragt andetsteds, fortæller ganske kort om Ramsgaard, at han var en gammel dygtig håndværker med et frispreg overfor kunderne - han kunne f.eks. prikke en kunde på maven og sige: "Nå, tag så til pungen, din bonde". Erindringen stammer fra omkring 1895. En anden, nogle år senere, er fra Iver Have Christensen, der som barn fra Vesterstræde 14, kom i huset hos det gamle par, Anders og Marianne: ". . . når man kom ind i gangen, var der pæn stue og sovekammer til venstre og butik og sovekammer til højre, det var den rene middelalder altsammen, hønsene gik ud og ind i gård og værksted og havde navne; og på bordet stod en petroleumslampe, hvorover hang kaffekanden på en krog i loftet. I en krog ved kakkelovnen stod flasken med liflig vestindisk rom... begge de gamle syede. Marianne var uformelig tyk, og værktøjet bestod af en stor tang af træ, som lå skråt ned fra venstre lår til gulvet. Det højre ben lagde de over og holdt på den måde materialet de syede på urokkeligt fast.

Med få minutters mellemrum sagde Anders: "Ryk, Majanne, ryk", og Marianne svarede hver gang: "Æ rækker al hva æ ka. . .". Han mente jo, at hun skulle stramme den begede sytråd godt. De syede så længe, at man fandt dem begge syge og hjælpeløse i sengen og fik bud efter sønnen, han havde sadelmagerforretning i Hurup. Han kom til Thisted og lejede en godsvogn hos DSB, og fik dem kørt i sengene til Hurup...¹³⁾

I 1909 blev huset købt af købmand Kjærgaard og revet ned. I stedet opførte han det nuværende to-etages stuehus.

Parcelen med matrikelnummeret 382 b liver først samlet kort før de nye matrikelnumre bliver indført i 1865.

I 1843 ejedes en næsten ligeså stor grund af "landmand" Erich Grøntoft, der måske havde giftet sig til en del heraf. Et kort over ejendommen fra 1851 viser, at det var næsten ubebygget, men han begynder at sælge fra - og forsvinder derefter fra stedet. Den næste ejer af store dele af arealet var urmager Poul Wang, som vi mødte før. Men den, der endeligt samlede matriklerne og havde en plan med dem, var købmand J. J. Wagner (1829-97). Han var født i Stenbjerg, som søn af en strandkontrollør. I 1850'erne nedsatte han sig i Thisted som "kolonial- og produkthandler". Den grund han købte var til at drive denne virksomhed på. I 1864 udvidede han grunden ved at købe hele den nordvestlige del op mod strædet af Poul Wang. Det er dette, der tilsammen udgør matrikelnummer 382.

På samme tidspunkt overtog Wagner i kompagniskab med dem målbevidste købmand N. P. Hilligsøe et pakhuis nede ved havnen 14. Pakhusets vigtigste funktion var, at kunne bruges til korntørring. Da provst Sonne i 1865/66 forelagde offentligheden sine planer om dannelsen af en arbejderforening, skete det netop i Hilligsøe og Wagners pakhuis ved havnen.

¹² C. Brunsgaards bog: "Thisted gennem tiderne", 1970, er der på side 28 gengivet et par billeder af bygningen og af Anthon Larsen i smedien ud mod Rosenkrantzgade. Huset blev nedrevet i 1933.

¹³ Oplyst i 1980 til forfatteren.

Hjemme i vestbyen må vi igen ty til brandtaksation fra 1867 for at få et overblik over Wagners byggeri: Ane Cathrines gamle tværhus er nu forsvundet. Til gengæld finder vi Wagners forhus til gaden: 16 fag med både kælder, butik og en kvist til gaden på 10 fag. Hans bagbygning til strædet er et sidehus på 9 fag (stald) og 15 fag (pakhuis), der blev sammenbygget i en vinkel.

Vestergade og Møllevej løb indtil 1967 sammen i dette spidse hjørne. Her står skarpt to sammenbyggede huse, der kom til at ligge på bomhusets plads. For at forstå dette, må vi se i en matrikel fra 1851. Bomhusets grund viser hus og have, men er streget over. 1861 er det blevet til to matrikler, 28 A og B, hvoraf den første er bebygget. Kort efter kommer de endelige matrikelnumre 387 og 388, den sidste er i godt 100 år bødkerbolig.

Men det er næppe kommet i gang, før noget tilsyneladende går galt. Allerede 1874 sælger han sin andel i pakhuset ved havnen og også sin nye købmandsgård i Vestergade må han forlade. Ved hans død nævnes det, at han i nogle år opholdt sig i udlandet og derefter var repræsentant for nogle firmaer, men uden at drive selvstændig købmandshandel.

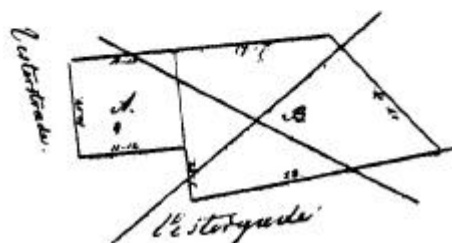
En tid var gården ejet af en kommissionær.

Først 1883 får stedet en stabil ejer i den da 28-årige Anders Nielsen Kjærgaard (1855-1925), der måske blev den sidste, for hvem det lykkedes at stable en levedygtig købmandsgård på benene i Thisted. "Kolonial- og produkthandler" kaldte også han sig selv - men tiden var ved at løbe fra disse totale handelspladser. Specialiseringen af byens handel tog til, og efterhånden forsvandt også næringslovens beskyttelse af byhandelen helt.

Kjærgaard var født i Thorsted, men havde i nogle år været førstemand hos sin navnefælle, købmand N. C. Kjærgaard i Østergade. Han lagde stort ud: Butik, kontor, pakhuis, stald, kældre og lofter - alt skulle være rede til at drive engros- og detailhandel med det brede spektrum af artikler, som hørte sig til: Korn, Jern, isenkram, kaffe, kandis, sirup, petroleum osv. At Kjærgaard også gav sig af med både at eksportere og importere forstår sig. Men betjening af kunder fra by og i stor udstrækning også fra land var det vigtigste. Det krævede plads, en stor gård og stalden optog bøndernes vogne og heste - man måtte jo passe dem, mens ejerne var i byen, og forretningen kunne ikke

lukkes før de sidste vogne og varer var hentet - måske skulle man også køre en beruset bonde hjem! Ved markeder måtte halvdelen af Vesterstræde inddrages til parkering!

En lærling, der i 90'erne boede 5 år hos Kjærgaard skildrede livet i købmandsgården i butik og kælder og privat i fem velkrevne artikler i Thisted Amts Avis fra 1944. Desværre anonymt. Her skal ikke udnyttes den detaljerigdom, der er i artiklerne - kun bør nævnes, at vi også kommer tæt ind på livet at dette unge livsglade købmandsægteskab, deres venner, fester, udflugter, croquetsspil i haven, hvortil butikspersonalet af og til blev hentet og det i arbejdstiden! Naturlig venlighed blev mødt med stor tillid. Derfor gled Kjærgaard naturligt ind i samfundsstøtternes kreds: Menighedsråd, velgørenhed, handelsforening og byråd. I 1915 solgte han forretningen, og da han døde 10 år senere havde han titel af "Sparekassedirektør".

Matrikelnummer 387 og 388. Tegninger efter landinspektør Buchhaves opmåling af Thisted købstad 1851 og 1861. På det første kort ses betjenhuset (a). På det andet kort har Lars Balle bygget på matrikelnummer 28 A (387), men C. V. Nielsen endnu ikke på 28 B (388).

Det var altså i 1883, at Kjærgaard overtog en næsten færdig købmandsgård, men han fik selv bygget en del til i de følgende år. Han købte det gamle hus på matrikelnummer 373 b og byggede der i stedet et ekstra pakhuis, som i restaureret stand står endnu. Og som tidligere nævnt fjernede han Ramsgaard Madsens lave sadelmagerværksted og byggede et fleretagers hus i stedet.

Kommer man i dag ind i gården fra Vestergade, ligger alle bygningerne fra Kjærgaards tid omkring een - selv stenbelægningen får forestillinger om gammelt købmandsliv til at vælte frem. Kjærgaards hovedbygning til gaden har derimod fået en etage mere i mellemkrigstiden.

Matrikelnummer 383-386

bærer den sidste bebyggelse i kilen mod øst. Den vender front til Vestergade, enkelte huse til Vesterstræde. Husene, der ligger i dag er stort set fra slutningen af det 19. århundrede, men har de kældre kan de udmærket tænkes at være fra den oprindelige og meget tidlige bebyggelse. De har rummet mange slags håndværkere: Hattemager, snedker, bager, skomager, tøjpresser. I et af husene fødtes den senere jurist og landstingsmand C. L. Lomborg, der ved sin død fik den omtale af højreavisen, at folk nærrede stor tillid til ham, skønt han var noget svær at omgå på grund af en stærk påståelighed. I øvrigt var han venstremand!

Fra højre ses de to toetagers bygninger ud mod Vestergade på matrikelnummer 369 og 368. Midt i billedet efter de to træer på fortovet skimtes hjørnet af Sofievej. Foto 1907.

Matrikelnummer 383 (nr. 56) ejedes i begyndelsen af århundredet af sandflugtskommissær Peder Emmanuel Thagaard og var måske bygget af deres fader, amtmand Fayes dygtige vej inspektør Lauritz Thagaard. Den nuværende bygning er fra 1870'erne. Det var på en parcel her bagved, at der i hvert fald fra midten af århundredet var bygget et bageri.

Portkonsumtionen

Afgiften til bytolden¹⁴) blev opkrævet ved bommene på byens udfaldsveje - her ved enden af den gamle Vestergade, således at Møllevej og forlængelsen af Vestergade var udenfor toldgrænsen. Konsumtionen blev omorganiseret i 1797, og det er uklart for mig, om der var knyttet betjenthuse til bommene på dette tidspunkt.

Første gang jeg har fundet et betjenthus omtalt er et notat i brandforsikringsprotokollen, dateret 6. november 1811 - her står: "afbenyttes som bolig for den vagthavende portbetjent". Hvis der var tale om en gammel selvfølgelig, ville sætningen nok ikke være indført. I 1829 får vi gennem samme protokol oplyst husets dimensioner: 11½ gange 10½ alen, altså ca. 52 kvadratmeter. Det lille bomhus skal ovenikøbet i nogle år have fungeret som toldkammer - det er jo først i 1841, at der bliver bygget et egentligt toldkammer ved havnen.

¹⁴ I Historisk Årbog fra 1966 har Robert Svalgaard skrevet om denne "indførselsafgift" ved købstædernes indkørselsvej.

I 1771 bliver Peder Knakkegaard udnævnt til toldbetjent, og en Peder Knakkegaard ejer 1761 netop eet af de tre oprindelige huse. I 1801 bor der samme sted en toldbetjent ved navn Jens Andersen, som dør få år senere.¹⁵)

Mere viden har vi om Johan Philip Haneke (1776-1834), der var betjent i perioden 1806-1830. Af profession var han antagelig skrædder. Haneke fik pension og havde en lotterikollektion ved sin død. Han boede ved Vestergade i den østlige del af matrikelnummer 381. Her levede hans enke Inger Thomasdatter efter ham - "skrædderske" blev hun kaldt. Det var nok nødvendigt med en stærk hånd til at holde sammen på familien. Fra mandens første ægteskab var der efterladt hende nogle børn, hvoraf en søn, Carl, allerede var blevet etableret som skomagemester i nabo huset, en anden var snedkervend og boede hos stedmoderen. Men hun havde også selv børn med toldbetjenten, f.eks. Frans Dusenius Haneke, der blev født 1821. Navnet siger nok noget om børneflokkens størrelse! Han blev senere manufakturhandler i Thisted og gift med jernstøber Ballins ene datter. Efter at han var udvandret til Hjørring i 1852 blev han en endnu større forretningsmand, konsul, bankdirektør m.m. Samme år solgte den 74-årige moder sit hus til naboen, Poul Wang - man kan gætte på, at hun rejste med sønnen til Hjørring.

Huset i Vestergade (svarende til nr. 62) blev i øvrigt det, der senere en hel menneskealder husede sadelmager Ramsgaard og hans kone, Marianne.

Ved folketællingen 1834 var betjenthuset "beboet" af betjenten, der hed Niels P. Møller - 1845 af den oprindelige skrædder, Niels Godskesen. Men folketællingen optegner hans familie på matrikelnummer 332, Vestergade 49, hvor man da også finder ham, når han ikke havde vagt og efter at han ved konsumtionens ophævelse 1851 boede som toldassistent.

Bommen er selvfølgelig omgående forsvundet, men bomhuset kan godt have stået nogle år - indtil man fik to matrikler og to huse, som vist på billedet og kortet side 60.

Mod vest begynder byggeriet i 1850'erne på nordsiden af Vestergade, hvor der lå nogle store parceller af byens hartkorn strækkende sig helt op til Møllevej. På denne jord der fik matrikelnumrene 368 og 369, opførte købmandsbrødrene Griishauge 1852 og 1853 deres for sin tid fornemme 2-etagers huse (Vestergade 74 og 72).

Jens L. Griishauge (født o. 1814) havde allerede et stort anlæg igen ved Frederikstov, men nu blev han her støttet af sin eet år yngre broder, Peter.

Meget tyder på, at de fra begyndelsen af har stilet mod et moderne hotel ved den vestlige indkørsel til byen. På et håndtegnet kort af landevejsgaden gennem Thisted fra 1855 kaldes de to bygninger for "Hotel Europa". Solide blev de da også. I dag kan man i

¹⁵ Se videre under matrikelnummer 375.

kældrene se det kolossale tømmer som gulvene hviler på. Der var ikke meget af det fattigmandspræg, som ellers kendetegner meget ældre byggeri i Thisted.

1853 bliver J. L. Griishauge udnævnt til oldenburgsk vicekonsul, men få måneder senere må han opgive alt ved ”opbudsbo” (nærmest konkurs) og flyttede til Skjoldborg for at leve resten af sit liv som husmand - han kaldte sit hus ”Fald”. En ny hotelvært kaldte foretaget ”Lille Europa, men heller ikke dette kunne holde.

Også broderen gik fallit nogle år senere. Først da købmændene N. P. Hilligsøe og F. W. Yde i 1869 og 1875 købte henholdsvis nr. 74 og nr. 72, kom disse herskabelige huse på solide hænder. Der blev drevet købmandshandel i begge ender i menneskealdre og Hilligsøerne specialiserede sig i tømmerhandel på det store areal bagved. Udvidet til Hedegaard & Hilligsø flyttede de i 1924 kontoret til nr. 72, hvorimod traditionen med almindelig købmandsbutik blev fortsat til for nogle år siden.

Vestergades skyggeside

blev udstykket i 1850'erne. Mellemand mellem markjorden og de nye ejere var C. A. H. Hansen (senere kaldet ”Justitsråd Hansen”) - en af de store igangsættere i byen. Kun en større grund kom ud deraf (matrikelnummer 339 og 340), hvor en ung købmand, Marcus Larsen, søgte at bygge noget større op. Selv døde han i 1880'erne, men hans firma levede til ind i vort århundrede - og huskes dog kun ved det folkelige navn på en P-plads! Ellers skal ingen huse eller mennesker trækkes frem. De fleste huse var enetages grundmurede, men små, så de har ofte måttet udvides ved at få sat en etage på. Det ses bedst på et stykke gavl her og der eller deres bagsider ud mod ”Vægtergangen”, alt i alt ved sin variation en hyggelig bebyggelse. Og ejerne: Håndværkere.

Møllevej

Medens Vesterstræde og det yderste af Vestergade nærmest er fuldt udbygget i 1860'erne, så sker det ret sent med Møllevej. De ret små grunde ved Vesterstrædes nordside kløves i 1880'erne og giver jord til Møllevejs sydside. Nordsiden af Møllevej må vente til lige efter 1900, hvor en række ensartede huse med kælderlejligheder opføres (nr. 6 til 20).

I slutningen af 1890'erne var det så, at ”økonom” Peder Lund Jensen solgte ud af sin store matrikelnummer 374. Det blev til to ret store grunde på Møllevej og derefter jord til den Apostolske Kirke og dennes præstebolig. Det var i 1898.

Derimod blev det aldrig til andet end løse planer om at føre Vesterstræde videre mod vest. Der var lukket mod tømmerpladsen og Sofievej.

Og det var på denne tid, at man begyndte at omtale Vesterstrædekvarteret som en af de sidste rester af ”det gamle Thisted”.

KILDER:

Benyttet materiale i Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune:

Brandtaksationer 1761, 1772, 1781, 1791.

Undersøgelingsprotokol 1804-1828 (her samlede lister, f.eks. 1813 og 1828).

Bygningsopmåling 1829. Grundtakst 1843 og 1845 (til beregning af grundskatter). Skorstensfejerskat 1845-1853.

Landinspektør Buschhaves matrikelkort 1851 ff. Liste over grunde og ejere 1853.

Realregister for Thisted (dvs. udskrifter fra tingbogen om alle ejerskifter og hæftelser) o. 1855-o. 1910.

Folketællinger 1787, 1801, 1834, 1845, 1850, 1860, 1880.

Udskrift af Protokol for Bygningskommissionen 1838-77. P. Svalgaards protokoller med udskrifter. R.

Svalgaards kartoteker, diverse.

Lokalhistorisk Arkivs kort og billedsamling.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1989, side 54-75).